

О.Б. Василенко,

Доктор архітектури, професор

Одеська державна академія будівництва та архітектури

Б.О. Приступлюк

Студент Архітектурно-художнього інституту

Одеська державна академія будівництва та архітектури

СВІТЛО ВІД СВІТЛА

Анотація. У статті розглядаються питання природного, штучного освітлення православних храмів (види та розміщення світильників, системи освітлення). В сучасних храмах широко використовують електричні світильники. Лампади і свічки виконують образно-символічну функцію. *Ключові слова:* православний храм; природне освітлення; штучне освітлення; види світильників, системи освітлення.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы естественного, искусственного освещения храмов (виды и размещение светильников, системы освещения). В современных храмах широко используют электрические светильники. Лампады и свечи выполняют образно-символическую функцию. *Ключевые слова:* православный храм; естественное освещение; искусственное освещение; виды светильников, системы освещения.

Abstract. The article discusses the issues of natural, artificial lighting of temples (the types and placement of fixtures, lighting systems). In modern temples is widely used by electric lamps. Lamps and candles perform figurative and symbolic function. *Keywords:* Orthodox Church; natural lighting; artificial lighting; types of lamps, lighting systems.

Постановка проблеми та аналіз дослідження. Світло в православному храмі є образом небесного, Божого світла і самого Христа, який в Євангелії іменується «Світло світу» (Ін. 8:12), «Світло істинне те, яке просвічує кожну людину, що йде у світ» (Ін. 1:9), або у Символі віри «Світло від Світла». «Бог є Світло, і немає в Ньому ніякої темряви», - написано в першому Посланні апостола Іоанна (Ін. 1:5).

Створення світлової атмосфери храму вирішується з церковної позиції, за якою світло в храмі має функціональне і духовно-містичне значення, пов'язане з богослужінням і церковною символікою. Система освітлення храму, яка вироблялася спільно з розвитком його архітектурної форми, богословським обґрунтуванням і символічним тлумаченням, стала канонічною, хоча і не має чітко сформульованого письмового свідчення. Вірно вирішене освітлення інтер'єру храму по канонічним законам (нерівномірне в різних зонах і не постійне в залежності від виду богослужіння) допомагає розкрити символіку окремих просторових зон, забезпечити потрібне освітлення настінних розписів, мозаїки, ікон, які при цьому самі починають «випромінювати» світло. В кожній зі своїх частин (у олтарі, середньої частини і притвору) храм освітлюється різними

джерелами світла, які традиційно були двох видів: вікна, пропускають всередину храму природне світло, а також лампади і свічки, що встановлюються в спеціально призначених для цього світильниках.

Дослідженню проблем проектування освітлення внутрішніх просторів храмів були присвячені роботи багатьох дослідників: Саратовської Ю.Е., Салько А.М., Слепцова О.С., Покровського Н.В., Троїцького Н.І., Успенського Л.А., Флоренського П.А.

Мета роботи полягає в тому, що необхідно визначити системи розміщення світильників, організувати зовнішнє підсвічування фасаду храмів, виявити види світильників православних храмів.

В роботі розглянуті **задачі**, які відносяться до вирішення необхідного (з позиції церкви) освітлення і створення світлової атмосфери православних храмів. Світло в храмі вирішує функціональне і духовно-містичне значення, пов'язане з богослужінням і церковною символікою.

Виклад основного матеріалу дослідження. У плані православний храм має кілька частин. Кожна частина храму освітлюється по-різному. Притвор, що знаменує світ, що не пізнав Світло Христа, має надзвичайно слабе освітлення через невеликі отвори в стінах. Середня частина храму, що символізує виправданий Богом світ, який є образом майбутнього Царства Небесного має досить багато віконних прорізів, особливо у верхній частині, яка відповідає небесній сфері буття. Основний світловий потік виходить з головного барабану, що символізує Самого Христа. Значення вихідного з головних вікон Світла Христового підкреслюється зображенням в проміжках між вікнами святих апостолів, які несуть у світ світло Христової віри (рис. 1, рис.2).

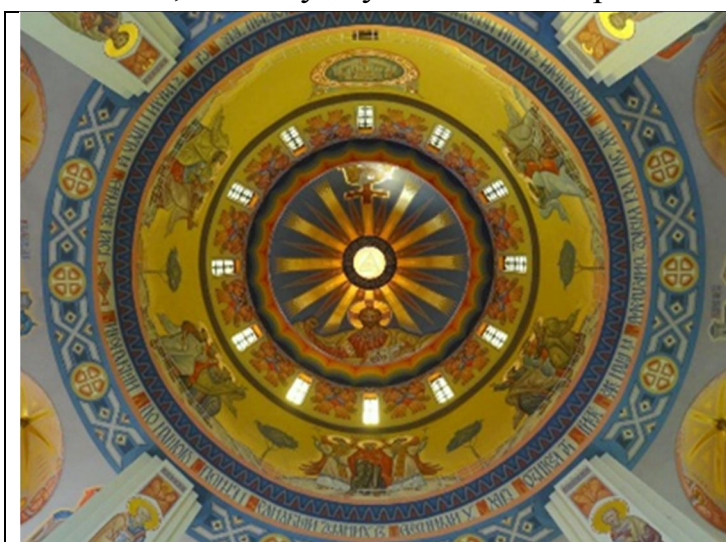

Рис. 1. Верхнє освітлення храму Святих Володимира та Ольги.

Рис. 2. Верхнє та бокове освітлення Володимирського собору.

Біля вікон відображаються образи Ангельських Сил, які повідомляють нам про світ Божих осянянь. В олтарі де знаходиться престол Божий, у східній частині проектується три вікна, що знаменують Боже Світло, а проникаюче в ранкові

години богослужінь перший промінь Сонця, який з'являється із сходу і знаменує самого Христа, якого називають «Сонцем Правди» [3].

Допускається проектувати без природного освітлення цокольні поверхи храмів, приміщення олтарів, коридорів, комор, інженерно-технічних приміщень, лекційних залів, іконних крамниць та інших, крім приміщень з постійним перебуванням людей [4]. Освітлення штучним світлом можна передбачати в приміщеннях, які допускається проектувати без природного освітлення. Система освітлення передбачає: робоче, аварійне (евакуаційне) і ремонтне освітлення.

У храмах місткістю до ста чоловік і більше передбачається аварійне освітлення для евакуації людей з храму проектується у олтарі, центральній частині храму, притворі, сходовій клітці на дзвіницю, а також електрощитових, вентиляційних камерах, теплових вузлів, насосних. Світильники евакуаційного освітлення приймаються з вбудованими акумуляторами [5]. Загальне освітлення храмів, як правило, виконується лампами розжарювання, які створюють ефект освітлення, близьке до традиційного. У бічних нефах розташовуються полікадила з числом світильників від семи до дванадцяти. По стінах розміщуються настінні бра з числом світильників від одного до трьох. Передбачається роздільне включення панікадил загального і місцевого освітлення у олтарі [6]. У середньовічній Європі вітражі пов'язані з архітектурою романських і готичних храмів. Асоціативний зв'язок «готика - вітраж» в першій половині XIX століття був нерозривним, і в тих рідкісних православних церквах, які були побудовані в «готичному» стилі, неминуче з'явилися різнокольорові скла олтарі [1].

Застосування жовтих віконних заповнень в храмах класицизму імітує яскраве сонячне світло. Золотисті промені, які падають зверху, кардинально не змінювали атмосферу в храмі, не впливали на сприйняття суворих, релігійних картин. Круглі жовті вікна з гравіруванням нічим не нагадували різнокольорові готичні вітражі і сприймалися як елементи декоративного оформлення інтер'єру. Світильник з двома свічками має назву дикірієм, з трьома - трикірієм, з сім'ю - семисвічником, більше семи - полікадилом, а світильник, який має понад дванадцять свічок, - панікадилом. Останні підвішуються зверху в середній частині храму, полікадила - в бічних прибудовах; семисвічник ставиться у олтарі за престолом; дикірії і трикірії розміщуються по стінах для додаткового освітлення. Поблизу ікон ставляться високі свічники і світці. Перед іконами підвішуються і масляні лампади, «кадила». Горіння воску і елею в церковних світильниках означає присутність Божого світла, що відрізняється від того, яким користуються для освітлення, так як Церква за церковним вченням, - це «Царство не від світу цього» (Ін. 17:14). Світильники, що встановлюються на певній висоті, символізують ту духовну висоту, з якої світло віри світить всьому світу. Семисвічник або «семилампадник», що знаходиться у вівтарі за престолом, веде своє походження від золотого світильника, який перебував у скінії - першому храмі єдиному Богу, спорудженому за Його велінням під час сорокарічної мандри ізраїльтян по

Синайській пустелі. Світильник знаходиться ліворуч від входу в святилища; він має вигляд стебла з шістьма гілками, які відходять з обох сторін. На цих гілках поміщається сім лампад, в яких знаходиться чиста оливкова олія. Вони горять день і ніч у будь-який час. Світильник в храмі вважається символом Самого Бога, іменованого в книзі «Вихід» (10:17) «Світлом Ізраїлю».

Панікадило, спускається зверху в центральну частину храму, і полікадила, що знаходяться в бічних прибудовах, безліччю своїх вогнів означають Небесну Церкву як збори, сузір'я людей, освячені благодаттю Духа Святого, освячені світлом віри, палаючих вогнем любові до Бога, що перебувають у світлі Царства Небесного. Ці світильники і опускаються зверху в ту частину храму, де стоять віруючі, тобто збори земної Церкви. Церква Небесна висвітлює своїм світлом Церкву земну, проганяє від неї темряву.

Богослужбовий статут передбачає в одних випадках запалювання всіх світильників, в інших - тільки певної частини, в-третьєх - майже повне погашення світильників. Вони запалюються і вдень, під час служб, коли світла з вікон достатньо для загального освітлення [2]. У статутних випадках церковні світильники під час вечірніх і нічних богослужінь можуть запалюватись в невеликій кількості, але повної темряви не буває: «Світло у темряві світить» (Йо.1:5). При святкових та недільних богослужіннях розпалюються усі світильники, у тому числі і верхні – панікадила і полікадила, створюючи образ повного світла Божого.

Важливе символічне значення має винос з олтаря під час вечірні палаючої свічки, що означає живу присутність в храмі серед молільників Самого Христа. Це підкреслює у своєму дослідженні чину православної вечірні відомий богослов Н.Д. Успенський: «Сам Христос Спаситель назвав Себе Світлом світу (Ін. 8:12). Тихий світ вечірнього світильника нагадував їм (першим християнам) про Те, про Кого Євангеліст писав: "світлом правдивим Був той, хто просвічує кожную людину, що йде в світ" (Ін. 1:9)». При співі псалмів «Хваліть ім'я Господнє», «Сповідуйтеся Господеві» у храмі розпалюються всі світильники, Царські ворота відкриваються і священник зі свічкою, виходить з олтарю [2].

Канон ранній завершується вигуком священника: «Слава Тобі, що показав нам світло!» У давнину цей вигук попереджав появі сонячної зорі. В цьому вигуку мається на увазі і світло Сонця (схід), і Світло істини, так як Ісус Христос Сам сказав про Себе: «Я світло світу» (Ін. 9:5). Заутреня відбувалася вже в сьйві вранішнього Сонця, що символізує «Сонце Правди» — Ісуса Христа.

Особлива роль у світловій атмосфері храму належить системі внутрішньої декорації, в тому числі облаштуванню стін мозаїками, фресками, а також розвішаних по стінах ікон, які сяють відбитим світлом.

В мозаїчному зображенні надзвичайно важлива система золотих фонів, німбів. Рівномірне золоте сьйво створює сприйняття в якийсь інший, далекий від земного світу вимір, в сферу духовну. Дослідник візантійської мозаїчної декорації Отто

Демус, відзначаючи особливості системи освітлення мозаїки на вигнутих поверхнях склепінь і купольних храмів, пише: «Подібно до того як вітражі треба дивитися проти світла, мозаїка виявляє свою особливу чарівність при грі світла на вигнутій поверхні ...».

Особливу важливість світла запалених лампад і свічок в сприйнятті ікон зазначає Павло Флоренський: «Далеко не байдужий спосіб, яким ікона освітлена, і, звичайно, для художнього буття ікони висвітлення її має бути саме те, ким вона була написана. Електричне світло вбиває фарбу і порушує рівновагу колірних мас. Не можна розглядати ікону в електричному світлі. Електричне світло знищує і психічну сприйнятливість». В сучасних храмах освітлення переважно здійснюється джерелами світла з електричними світильниками, що замінили живий вогонь, а за лампадами і свічками залишилася функція лише образно-символічна, що значно зменшила емоційний вплив на православне богослужіння, просякненого животворящим молитовним горінням. Архітектурна творчість в організації світлових прорізів, а також творчість інженерів-електриків повинно бути засноване на суворому дотриманні канону, на знанні символічного значення світильників і системи освітлення храму в цілому. Це допоможе уникнути спотворення його змісту, забезпечить у храмі створення світлового середовища, адекватного тому де проходить богослужіння.

Сучасні спроби зовнішнього освітлення храмів мають декоративний характер. Для створення зовнішнього ефекту світлом прожекторів виділяються завершення храмів, підсвічуються найбільш цікаві з точки зору зовнішньої виразності фрагменти. Сучасна практика проектування зовнішнього освітлення храмів повинна здійснюватися спільно з символікою його складових частин в цілому: декоративний ефект поєднується з виявленням його сутності. Храм, який світиться спокійним світлом серед нічної темряви, означає світло Христової віри в людському житті: «Світло у темряві світить і темрява не обгорнула його» (Ін. 1:5). Архітектурне освітлення храмів дозволяє показати всю красу оздоблення церковних будівель у вечірній і нічний час доби, підкреслити історичну цінність пам'яток архітектури і виразність знову зведених будинків. Розробляється концепція архітектурного освітлення. Визначають будівлі, які будуть підсвічуватись і які необхідно сильніше виділити світлом. Основна увага приділяється фасадам будинків, які виходять на головні дороги, що ведуть до храму, або відкриваються спостерігачеві з видових точок. Розробка проектів дозволяє ще на початковому етапі до закупівлі світлотехнічного обладнання визначити, як буде виглядати храм в темний час доби і в разі необхідності провести необхідне коригування.

При розробці концепції архітектурного освітлення храмів використовують кілька прийомів освітлення: загальне, локальне, акцентне освітлення. Вибирають спосіб виходячи з особливостей архітектури храму. Загальне освітлення дозволяє виділити світлом всю будівлю. Цей прийом дозволяє звести до мінімуму

втручання в пристрій фасадів храмів, що особливо важливо при роботі з пам'ятками архітектури. При цьому сліпуче дію прожекторів зводиться до мінімуму завдяки використанню прожекторів зі спеціальною оптикою і насадками. Загальна освітлення зазвичай реалізують за допомогою опор освітлення різної висоти, на яких встановлюється певна кількість прожекторів.

Локальне освітлення застосовується для виділення окремих частин фасаду, при цьому прилади встановлюють безпосередньо на фасаді будівлі. Акцентне освітлення використовується при виділенні світлом певних архітектурних елементів, що прикрашають храм. Основне освітлення вимикається, включають прожектори проєкційного освітлення. Цей прийом надзвичайно ефектний. Він може бути використаний під час святкових служб та заходів.

Після того, як розрахунки освітленості виконані, необхідно нанести розміщення світлових приладів на план, щоб спеціалістам з монтажу було зрозуміло, в якому місці і як саме вони повинні бути встановлені.

Висновки. «Вещи явленные суть воистину иконы вещей незримых. Свет незримый некоторым образом все же бывает зрим, тогда и зримый, чувственный свет может восприниматься как икона, образ незримого» - сказано святым Діонісієм Ареопагитом. Створене Богом Світло храму відмінне від природного зовнішнього, матеріального світла. І зовнішнє світло потрапляє всередину храму лише як образ цього нематеріального світла і в дуже обмеженій кількості. Світлом по суті для церковної свідомості є тільки Боже світло, світло Христа, світло майбутнього життя в Царстві Божому, яке символічно відображається архітектурою православного храму.

Література.

1. Алонов Ю., Осипова З. Современная православная архитектура /Ю.Алонова, З. Осипова //Архитектурный вестник № 5,6. 1996.
2. Барсегян Т. Божиим велением сотворенные /Т. Барсегян //Московский журнал. №6. 1991.
3. Вержбицкий Ж.М. Проектирование культовых сооружений в государственных художественных вузах / Ж.М. Вержбицкий // Сборник научных трудов С-Петербургского института живописи. С-Пб.,1995.
4. Власова Т. Церковная архитектура / Т. Власова, Ю. Лосицкий // Архитектура СССР. № 3. 1991.
5. Кеслер М.Ю. Православное строительство храмов / М.Ю. Кеслер // Приход № 2. 2002.
6. Мержанов С.Б. Некоторые особенности строительства храмов на современном этапе / С.Б. Мержанов // Приход. № 6. 2002.